

ЖИНОЯТ ПРОЦЕССИДА ВОЯГА ЭТМАГАННИНГ ҚОНУНИЙ ВАКИЛИ ИШТИРОКИ ХУСУСИЯТЛАРИ

Шымбергенова Улзада

Ўзбекистон Республикаси Ҳуқуқни муҳофаза қилиш Академияси тингловчиси

Email: chelly.5212@gmail.com

***Аннотация:** Ушбу мақолада тергов ҳаракатларида қонуний вакилнинг иштироки билан боғлиқ масалалар кўриб чиқилади. Мавзуни тадқиқот қилишда назарий манбалардан ташқари, норматив ва амалий манбаларга ҳам эътибор қаратилган, уларни ўрганиш давомида вояга этмаганнинг ҳимоя қилиш ҳуқуқини таъминлаш жараёнида қонуний вакилнинг жиноят ишининг барча босқичларида иштирок этишини таъминлаш деган хулосага келинди. Шунингдек, амалдаги миллий жиноят қонунчилигимизда қонуний вакилнинг фаолияти сифатининг этарли даражада тартибга солинмаганлиги билан боғлиқ муаммолар мавжуд. Мақолада қонуний вакилнинг ҳуқуқ ва мажбуриятларини такомиллаштиришга бағишланган фикр-мулоҳазалар келтирилган.*

***Калим сўзлар:** тергов, вояга этмаган гумонланувчи, айбланувчи, ҳимоя, вакиллик, қонуний вакил, ҳимоячи, адвокат, терговчи*

FEATURES OF THE PARTICIPATION OF THE LEGAL REPRESENTATIVE OF A MINOR IN THE CRIMINAL PROCEEDINGS

***Annotation:** This article deals with issues related to the participation of a legal representative in investigative actions. When studying the topic, in addition to theoretical sources, attention was paid to normative and practical sources, in the course of their study it was concluded that in the process of ensuring the right of a*

minor to protection, the participation of a legal representative in all stages of a criminal case should be ensured. Also, in our current national criminal legislation, there are problems associated with insufficient regulation of the quality of the activities of a legal representative. The article contains opinions on improving the rights and obligations of a legal representative.

Key words: *investigation, juvenile suspect, accused, defense, representation, legal representative, defender, lawyer, investigator.*

КИРИШ

Жиноят ишени тергов қилишда вояга етмаганларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларига риоя этилишининг қўшимча қафолатлари ўсмирнинг нормал психологик ҳолатини сақлашга қаратилган тергов ўтказиш учун мақбул шароитларни яратиш учун зарурдир.

Вояга етмаганларга нисбатан жиноий сиёсатнинг шаклланиши босқичма-босқич амалга оширилади ва асосан унинг ривожланиш тенденциялари вояга етмаган шахсларнинг жиноятчилик даражаси билан белгиланади. 2022 йилда вояга етмаганлар томонидан содир этилган жиноятлар сони **2404**тага этган бўлиб, 2021 йилда бўлса **2262**та ҳолат кўзатишган [1]. Афсуски, вояга етмаганлар томонидан содир қилинган жиноят ўтган йилга нисбатан **6,3%** га ортган. Шу билан бирга, ушбу тоифадаги шахслар томонидан жиноят содир этишнинг бир қанча сабаблари мавжуд.

Ҳозирги вақтда сиёсат нафақат вояга етмаган шахс томонидан содир этилган қилмишни ва унинг жавобгарлигини қоралашга, балки ушбу тоифадаги шахслар манфаатларининг қонуний ҳуқуқларини ҳамоя қилишга қаратилган. Шу билан бирга, вояга етмаган ҳуқуқбузарларга нисбатан одил судлов кўпроқ тарбиявий жараён ва вояга етмаган шахснинг шахсига индивидуал ёндашиш билан унинг ижтимоийлашуви ва қонунга бўйсунувчи ривожланишига ҳисса қўлишини таъминлашга қаратилган бўлиши керак [2].

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДОЛОГИЯ

Ушбу мақолада тизимли таҳлил ва қиёсий таҳлил методларидан фойдаланилган. Шунингдек, ушбу соҳага бағишланган илимий манбалар, қонунчилик ҳужжатлари ўрганилиб чиқилди.

НАТИЖАЛАР

Вояга етмаганлар жиноят процесси иштирокчилари ҳуқуқларини амалга оширишнинг муҳим кафолатларидан бири бу уларнинг қонуний вакилларининг ишда иштирок этишидир [3].

Процессда вояга етмаганнинг адвокат ва ота-оналари ҳузурида бўлиш ҳуқуқи БМТнинг Вояга етмаганларга нисбатан одил судловни амалга оширишнинг минимал стандарт қоидаларининг (Пекин қоидалари) 7-бандида мустаҳкамланган [4].

Терговнинг дастлабки босқичида вояга етмаганнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш гумон қилинувчининг ёки айбланувчининг қонуний вакилни хабардор қилиш ёки уни иш юритишда иштирок этишга жалб қилиш йўли билан таъминланади.

Вояга етмаганнинг процессуал ҳолатидан қатъи назар, қонуний вакилнинг иштироки мажбурийдир. Айбланувчига, гумон қилинувчига, жабрланувчига ва гувоҳга қонуний вакил тақдим этилади. Шу билан бирга, ҳимоячининг иштироки қонуний вакилнинг иштирокини таъминлаш заруратини олиб ташламайди. Илмий адабиётларда ишда иштирок этиш учун вакиллик қилаётган қонуний вакилнинг хоҳиш тилаги талаб этилмайди.

МУҲОКАМА

Илимий тадқиқотларда қонуний вакил икки жиҳатдан кўриб чиқилади:

Биринчидан, у адвокатдан (профессионал ҳимоячидан) фарқли ўлароқ, биринчи навбатда психологик ёрдам кўрсатадиган иккинчи ҳимоячи сифатида қаралади. Шу билан бирга, қонуний вакил қонуннинг қатъий талабларини эмас,

вояга етмаганни ҳатто нопрофессионал бўлмаган кишига ҳам тушунарли бўлган аниқ қонунбузарликлардан ҳимоя қилиши керак.

Иккинчидан, қонуний вакилнинг иштироки тарбиявий функцияни таъминлаш учун мўлжалланган: бу шахс терговчига ўзига хос ёрдам кўрсатади, вояга етмаган айбланувчи ва гумон қилинувчини тавба қилишга ва барча вояга етмаганларни жиноят иши бўйича тўғри маълумот беришга ундайди. Шу маънода, жиноят ёки муайян ғайриижтимоий ҳаракатни содир қилган вояга етмаганларнинг қонуний вакилининг иштироки бундай вояга етмаганларга ижобий таъсир кўрсатишга қаратилган ўзига хос восита бўлиб хизмат қилади [5].

Таъкидлаб ўтиш жоиз, жиноят-процессуал қонунчилиги қонуний вакилга аниқлама бермайди, фақат кимлар қонуний вакил сифатида кимлар иштирок қилишини кўрсатади.

Қонуний вакил сифатида қабул қилиниши мумкин бўлган шахсларнинг рўйхати ЖПКнинг 60-моддасида санаб ўтилган: ота-оналар, фарзандликка олганлар, васийлар, ҳомийлар, вояга етмаганга ёки белгиланган тартибда муомалага лаёқатсиз деб эътироф этилган иштирокчига ҳомийлик қилувчи муассасалар ва ташкилотларнинг вакиллар[6].

Қонуний вакилнинг ваколатлари вояга етмаган ва уни вакиллик қилувчи шахс ўртасида муайян муносабатлар мавжудлиги фактини тасдиқловчи ҳужжатлар билан тасдиқланади.

Шахсни вояга етмаган иштирокчининг қонуний вакили сифатида қабул қилиш тўғрисида жиноят ишини тергов қилаётган мансабдор шахс тегишли қарор чиқаради.

ЖПКнинг 549-моддасида вояга етмаганнинг жиноятлари ҳақидаги ишни юритишда қонуний вакилнинг қатнашиши шартлиги, шунингдек қонуний вакилнинг ишда иштирок этишига суриштирувчи ёки терговчининг қарори бўйича вояга етмаган шахсни гумон қилинувчи ёки айбланувчи тариқасида биринчи сўроқ қилиш пайтидан бошлаб йўл қўйилиши белгиланган.

ЖПКнинг 61-моддасида, қонуний вакилнинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари кўрсатилган бўлиб, улар қўйдагича:

- ўзи вакиллик қилаётган шахснинг суриштирувчига, терговчига, прокурорга ёки судга чақирилганлигидан хабардор бўлиш; ўзи вакиллик қилаётган қамоқдаги шахс билан холи учрашиш; ўзи вакиллик қилаётган шахс ушбу Кодексга мувофиқ эга бўлган процессуал ҳуқуқларни амалга ошириш ҳуқуқларини амалга ошириш ҳуқуқига эга;
- ўзи вакиллик қилаётган шахсга нисбатан ўтказиладиган процессуал ҳаракатларда иштирок этиши; суриштирувчининг, терговчининг, прокурорнинг ва суднинг чақирувларига биноан ҳозир бўлиши; ҳақиқатни аниқлашга далилларни йўқ қилиш, сохталаштириш, гувоҳларни кўндиришга уриниш ва қонунга хилоф бошқа ҳаракатлар орқали тўсқинлик қилмаслиги; ишнинг тергови ва суд мажлиси вақтида тартибга риоя этиши шарт.

Буннан ташқари, қонуний вакил гувоҳ сифатида сўроқ қилиниши, шунингдек ҳимоячи, фуқаровий даъвогар ёки фуқаровий жавобгар тариқасида ишда иштирок этишга жалб қилиниши мумкин [7].

Қонуний вакил айблов қўйишда ҳозир бўлган ҳолда бир вақтнинг ўзида қуйидаги ҳаракатларни амалга оширишга мажбур: 1) вакиллик қилинаётган шахсни айбланувчи сифатида жалб этиш тўғрисидаги қарорнинг мазмуни билан танишиши; 2) вояга етмаган шахсни айбланувчи сифатида жалб қилиш жараёнида унинг ҳуқуқлари бузилмаслигини таъминлайди.

ХУЛОСА

Хулоса чиқарадиган бўлсак, вояга етмаган гумон қилинувчи ва айбланувчини сўроқ қилишда иштирок этиш қонуний вакилнинг ажралмас ҳуқуқидир. Бундан ташқари, терговчи етарли асосларсиз қонуний вакилнинг бошқа тергов ҳаракатларида иштирок этишини чеклашга ҳақли эмас. Сўроқ қилинишидан олдин бошқа тергов ҳаракатлари ёки терговга қадар текширувда айрим ҳаракатлар амалга оширилиши мумкин. Масалан тушинтиришлар олиш,

ушлаб туриш, экспертиза ўтказиш, ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечириш в.х. Шунинг учун, қонуний вакил жинойт процесси бошланган пайтидан бошлаб, вояга етмаганнинг ҳуқуқини ҳимоя қилиш мақсадида ишга қатнашишга ҳақли эканлигин жинойт процессуал қонунчилигига алоҳида қайд қилиш лозим.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлигининг 2022 йил якунлари бўйича ҳисоботи.
2. Михайлова Т.Н. Уголовно-процессуальная модель защиты прав и законных интересов несовершеннолетнего подозреваемого, обвиняемого. Научный портал МВД России. 2021. № 2 (54). С58.
3. Литвинцева Н.Ю. Законные представители несовершеннолетних участников уголовного судопроизводства // Известия Байкальского государственного университета. 2017. Т. 27. № 4. С.568-576.
4. БМТнинг вояга етмаган болаларга нисбатан одил судлов юритишга доир минимал стандарт қоидалари (Пекин қоидалари) https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/beijing_rules.shtml
5. Мельникова Э. Б. Ювенальная юстиция. Проблемы уголовного права, уголовного процесса и криминологии / Э. Б. Мельникова. М.: Дело, 2001. С.70-71
6. Жинойт Процессуал Кодекси <https://lex.uz/docs/111463#186983>
7. Цветкова, Е. В. Несовершеннолетние участники уголовного судопроизводства: учеб. пособие .Изд-во ВлГУ, 2021. С29.– 115 с.